

Het beeld gedemocratiseerd

Adriaan Monshouwer Fotografie is van het volk en is dus een natuurlijke vijand van het establishment. Tegen die achtergrond vindt al ruim 165 jaar de discussie plaats waarom fotografie wel of juist geen kunst is.

Potlood en papier, penseel en verf, klei, camera of computer. Tekenen, schilderen, fotograferen, filmen. De moderne mens heeft talloze materialen en manieren om zich beeldend te manifesteren. Onze vroege voorouder uit de omgeving van het Franse Lascaux zou van vreugde uit zijn berenvel springen bij het zien van ons moderne assortiment expressiemiddelen.

Over de schilderende holbewoner en zijn beweegredenen is weinig bekend. Waarom deed hij (zij?) het, van wie leerde hij het, was hij vrijgesteld van de jacht, kreeg hij van iemand een opdracht?

De rol en positie van beeldmakers werd al snel duidelijker. Macht moest zichtbaar worden gemaakt om het gewone volk angst in te boezemen, en dus lieten koningen, keizers, kerkleiders en militaire bevelhebbers paleizen en kathedralen bouwen, beelden hakken of gieten en zichzelf en hun successen schilderen. Een eenvoudige rolverdeling, met een duidelijk doel: professionele

beeldenmakers in dienst van de machthebbers, om het volk te imponeren en te onderdrukken.

In Nederland bepaalt het maaiveld de maat der dingen. Macht, rijkdom en succes kunnen hier het beste onzichtbaar blijven, op verering rust een taboe en voor een geldverslindende hofcultuur is hier ook al geen plaats. Niet bepaald een gezonde voedingsbodem voor een bloeiende beeldcultuur. Van een normale marktsituatie met vraag en aanbod is dan ook geen sprake. Maar gelukkig biedt de overheid uitkomst, ook hier. De overheid ontfermt zich over de beeldmakers. Er komt beleid en geld voor al die bouwers, steenhouwers, boetseerders, schilders en tekenaars, die zonder particuliere opdrachtgevers dreigen te verhongeren. Beeld is in Nederland de verantwoordelijkheid van de staat.

De situatie voor veel beeldmakers wordt er midden negentiende eeuw met de uitvinding van de fotografie niet beter op. Voor de schilders en tekenaars verdwijnen de inkomsten uit

betaalde opdrachten vrijwel volledig en onmiddellijk. Voor een portret of een illustratie gaat men voortaan naar de fotograaf. Massaal, want de nieuwe beeldende techniek, ooit alleen weggelegd voor de machtigen en rijken, was plotseling bereikbaar voor de massa. De mogelijkheid om belangrijke momenten uit het eigen leven en dat van familie of vrienden vast te leggen, die persoonlijke geschiedschrijving, maakt fotografie razend populair.

Fotografie wordt wel gezien als een uitvinding of een gift van de democratie. De uitvinding van Louis Daguerre wordt op 19 augustus 1839 – in een bijzondere, gezamenlijke bijeenkomst van de Academies van Wetenschappen & Kunsten en het Huis van Afgevaardigden – wereldkundig gemaakt door natuurkundige, astronoom en leider van de democratische oppositie in Frankrijk, Dominique Arago. De democraten geven de wereld de fotografie. En de wereld is dankbaar.

De opmars van het fotografische beeld is niet te stuiten. Ook niet door andere, nieuwere uitvindingen en ontwikkelingen als film, video, televisie of internet.

Dienende techniek

Nooit eerder in de geschiedenis van de mensheid werden zoveel foto's gemaakt als juist nu. Hoeveel foto's er jaarlijks wereldwijd worden gemaakt, is met de komst van de digitale fotografie niet meer te berekenen. Maar in 1997 worden er nog 2,9 miljard filmrolletjes verkocht, wat bij benadering 67 miljard foto's oplevert – iedere seconde ruim 2.700 foto's!

Fotografie is alles wat kunst niet mag zijn: populair en toegankelijk, toepasbaar en relevant

Met de huidige techniek is iedereen in staat om zijn/haar omgeving vast te leggen en om zich beeldend uit te drukken. De democratisering van het beeld is compleet. Althans in onze westerse wereld. Fotografie is doorgedrongen tot in alle lagen en uithoeken van onze maatschappij. Fotografische technieken worden op ontelbare manieren en plaatsen toegepast. In de industrie, de wetenschap, de geneeskunde, de journalistiek, de reclame, zelfs in de beeldende kunst is fotografie niet meer weg te denken. Haar af- of verbeeldend vermogen bepaalt het belang, de rol en de plaats van fotografie. De fotografische techniek blijkt buitengewoon veelzijdig en flexibel als het gaat om toepassing en gebruik. Het is een dienende techniek, die zich schijnbaar moeiteloos en eindeloos aanpast aan de eisen van de omgeving, van de context waarin ze wordt gebruikt.

De grenzeloze populariteit en toepasbaarheid hebben de fotografie niet boven iedere kritiek

kunnen verheffen. Sinds de uitvinding heeft zich altijd wel een kleine, wisselende groep zeer uitgesproken tegenstanders gemanifesteerd. Afkomstig uit de wetenschap, de journalistiek of de kunst, vanuit verschillende vertrekpunten, met verschillende belangen en argumenten hebben ze geprobeerd de fotografie in diskrediet te brengen.

Zo waarschuwt eind negentiende eeuw de ‘kwaliteitspers’ al tegen de opkomst van de fotografie (in 1880 wordt het mogelijk om foto’s af te drukken in kranten en tijdschriften). Een in die tijd zeer invloedrijke krant in Amerika, *Century Magazine*, was van mening dat fotografie – samen met de rotatiepers – de ‘normen van de smaak’ zou verlagen en *Lippencott’s Magazine* waarschuwde zijn lezers voor ‘de tirannie van het beeld’. Ze hadden misschien wel gelijk, maar ze kregen het niet.

Ook op een ander terrein onderkent een conservatieve elite direct het gevaar van de fotografie. Fotografie is van het volk – dat wordt al heel snel duidelijk – en is dus een natuurlijke vijand van het establishment. En tegen die achtergrond vindt al ruim 165 jaar de discussie plaats waarom fotografie wel of juist geen kunst is.

De tegenstanders staan sterk, want fotografie heeft nu

eenmaal een aantal kenmerken en eigenschappen, die niet of heel slecht passen bij echte kunst. Zo zijn foto’s mechanische registraties, onpersoonlijk realisme, zijn ze vaak erg nuttig en bruikbaar, laat een fotografische afbeelding zich eenvoudig en ongelimiteerd reproduceren en is ook de productie van foto’s erg laagdrempelig en onvoorstelbaar groot. En echte kunst is juist hoogstpersoonlijk, verbeeldende fantasie, bijzonder, exclusief, zeldzaam en kost-

Het fototoestel is dan wel objectief, maar de fotograaf die het bedient, is dat zeker niet

baar; fotografie is het tegenovergestelde. Fotografie is alles wat kunst niet mag zijn: populair en toegankelijk, toepasbaar en relevant.

Gevecht in de marge

Fotografie is al meer dan 150 jaar wereldwijd de dominante beeldende techniek. Schilders en tekenaars leiden een marginaal bestaan en liggen aan een infuus gevuld met overheidssteun. En toch is er onder fotografen en hun aanhangers altijd een onweerstaanbaar, haast kinderlijk verlangen geweest om als kunstenaars geaccepteerd te worden. Omdat we nu eenmaal altijd de dingen willen die we niet krijgen? Of komt het voort uit een minderwaardigheidscomplex, een zucht naar status? Of willen ze misschien ook aan het infuus?

Het is een gevecht in de marge van de maatschappij, want ondertussen ontwikkelt de fotografie zich tot een onmisbare beeldende techniek buiten de beeldende kunst, op vele terreinen,

maar vooral in de journalistiek en de reclame.

Wat op 8 maart jongstleden precies 125 jaar geleden begint met de publicatie van de allereerste foto in de *New York Daily Graphic* heeft de gedrukte media voor altijd veranderd. Informatie en communicatie zijn nauwelijks nog denkbaar zonder beeld, in het bijzonder fotografie. Er staan foto's op vrijwel alle pagina's van iedere krant en elk tijdschrift. Maar ook op alle affiches en in alle advertenties, op ieder billboard en in bergen brochures. Onze kennis over de wereld waarin we leven is voor het overgrote deel gebaseerd op beelden, beelden die ons doen en denken bepalen. En fotografie is ook niet meer weg te denken uit de openbare ruimte, uit het straatbeeld. Daar liggen de kracht en het belang van de fotografie, niet in de kunst. En juist daar laat de overheid de ontwikkelingen en de zorg voor de kwaliteit over aan de 'markt', daar voelt de overheid zich plotseling niet meer verantwoordelijk voor het beeld.

Gesuggereerde objectiviteit

Fotografie is ooit uitgevonden om de dingen zo nauwkeurig, realistisch mogelijk vast te leggen, uit belangstelling voor het gewone, voor het dagelijks leven en voor een wereld die wel bestaat, maar die zich buiten het gezichtsveld bevindt. Opeenvolgende generaties fotografen hebben deze opdracht enthousiast en gewetensvol uitgevoerd. Omdat ze vaak verschillen wat betreft werkwijze en doelstelling, krijgen hun foto's ook verschillende omschrijvingen: persfotografie, fotojournalistiek, documentaire fotografie, visuele sociologie of antropologie.

Maar altijd waren hun foto's beschrijvend en suggereerden ze objectiviteit: echte foto, waar gebeurd. Hun natuurlijke platform zijn de gedrukte media (kranten, tijdschriften en in mindere mate ook boeken) geworden, want die hebben hun aanvankelijke terughoudendheid – soms zelfs weerzin – al heel snel laten varen. We geloven nog steeds graag in de objectiviteit,

in de waarheid van de foto; in de gedrukte media worden tegenwoordig meer foto's gebruikt dan ooit tevoren.

Toch zijn er vanaf midden jaren tachtig een aantal ontwikkelingen te zien, die het karakter van de fotografie, haar relatie tot de gedrukte media en als gevolg daarvan zelfs haar relatie tot de beeldende kunst ingrijpend veranderen. Steeds meer fotografen gaan in de jaren tachtig openlijk twifelen aan de objectiviteit van de fotografie en aan een wereld (beeld) waarin goed en kwaad eenvoudig en duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. Het fototoestel is dan wel objectief, maar de fotograaf die het bedient, is dat zeker niet. En de wereld is eenvoudigweg te complex om nog met simpele, eenduidige, geen enkele twijfel toelattende foto's te verklaren. De fotografen komen achter hun toestel vandaan en maken hun aanwezigheid en twijfel zichtbaar in hun foto's. Foto's zijn niet langer gevonden voorwerpen, maar menselijke constructies, niet langer de waarheid, maar hooguit een individuele mening, het standpunt van de fotograaf. En terwijl kranten en tijdschriften steeds nadrukkelijker op zoek zijn naar eenvoudige, snelle antwoorden om hun gehaaste en ongeduldige lezerskring te informeren, komen deze fotografen juist met nieuwe vragen en persoonlijke beschouwingen.

Het feit dat de fotografie haar unieke positie van 'venster op de wereld' inmiddels is kwijtgeraakt aan de televisie rechtvaardigt deze nieuwe rol. Maar veel kranten en tijdschriften accepteren die niet. Voor plaatjesmakers met een mening is geen ruimte. Praatjes blijven het terrein van de schrijvers. De fotojournalisten en documentaire fotografen die hun opdrachtgevers en publicatiemogelijkheden verliezen, moeten op zoek naar alternatieven.

Voet tussen de deur

Begin jaren zeventig waait het fenomeen van de fotogalerie uit de Verenigde Staten over

Adriaan Monshouweris hoofd design en communicatie
Wolters-Noordhoff

naar Europa. De verdreven fotojournalisten en documentaire fotografen nemen de witte wanden van deze winkels zonder veel weerstand in. Het is even wennen in het begin, die keurig ingelijste rijen 'persfoto's' aan de muur. Maar ook aan deze omgeving past de fotografie zich moeiteloos aan. Met grotere formaten, beperkte oplagen en ondoorgroondelijke teksten. Sommigen gaan nog een stap verder en proberen hun nieuwe galeriepubliek te verleiden met ingewikkelde ensceneringen en manipulaties van de werkelijkheid. Documentaire fotografie wordt salonfähig en de reportages en projecten verschijnen steeds vaker ook in boekvorm. Kunst- en boekhandel vervangen krant en tijdschrift. Als die voet eenmaal tussen de achterdeur van de beeldende kunst steekt, begint het onvermijdelijke gerammel aan de subsidiepoten. Want er is één probleem: het grote publiek (relatief groot dan) komt weliswaar graag en vaak kijken, maar koopt zelden.

Fotografie is tegenwoordig een klein, maar geaccepteerd onderdeel van de beeldende kunst en kan zich als beeldende techniek zelfs in een zekere populariteit verheugen. Via haar (kunst)-beleid beschermt en stimuleert de overheid dat minuscuul kleine deel van de fotografieproductie ten behoeve van een kleine groep geïnteresseerden. Het is een beleid dat geen ander doel dient dan te voorzien in de behoefte van een elite, die zelf de kostprijs van het te consumeren kunstproduct niet wil betalen.

Tegelijkertijd wordt een groot en vitaal onderdeel van die fotografieproductie aan de werking van de markt overgelaten. Die markt heeft de afgelopen decennia vooral oog gehad voor de kwantiteit van het beeld en minder voor de kwaliteit (en diversiteit). De marktwerking heeft ook gezorgd voor een enorme concentratie van fotobureaus. Binnen afzienbare termijn zijn we voor ons beeld van de wereld afhankelijk van het eenzijdige, gekleurde aanbod dat enkele beeldbanken in de Verenigde

Staten verspreiden. En dat lijkt me ongewenst. Meningsvorming is immers gebaat bij een veelzijdige berichtgeving, bij verschillende ogen die naar gebeurtenissen kijken vanuit verschillende standpunten. Kunnen kijken en vergelijken, daar zijn we allemaal bij gebaat. Daar is de democratie mee gebaat.

Voor de overheid lijkt fotografie eigenlijk niet te bestaan: binnende beeldende kunst is het één van de beeldende technieken, en daarbuiten is het er gewoon. Fotografie als vanzelfsprekendheid, je bent je er pas van bewust, als het er niet is. Zoiets als ademen. Maar zou de zorg van de overheid zich dan ook uit moeten strekken tot het fotoklimaat?

Het is verleidelijk om naar de overheid te kijken en te wijzen, maar als het om democratie gaat kunnen we beter zelf de verantwoordelijkheid nemen. Fotografie is van ons allemaal en op dat draagvlak zal het zich moeten ontwikkelen. Zo is het altijd geweest en zo zal het altijd blijven. Totdat wij er genoeg van hebben, en dan kan de overheid altijd nog met beleid komen.